

ESHITISHDA NUQSONI BO‘LGAN BOLALARNI INKLYUZIV TA’LIMGA MOSLASHTIRISH MEXANIZMLARI

*Ergasheva Zulfiyabonu Zulimbek qizi,
Nurdinova Rohila Baxtiyorjon qizi
Andijon Davlat Pedagogika instituti
Tabiiy fanlar fakulteti
biologiya yo‘nalishi 2-bosqich talabalari*

Annotatsiya: Ushbu maqolada eshitishda nuqsoni bor bolalarni oddiy sinflarda o‘qitish usullari va ularni jamiyatda o‘z o‘rnini toptirish, buning uchun olib borilayotgan ishlar haqida so‘z yurutildi. Pedagoglarning samarali faoliyati ularning chuqur va rang-barang kasbiy bilimlari, bilim berish usullari haqida na'munalar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: surdopedagogika, pedagogik qobiliyat, Koklear implantatsiyasi, nutqiy kamchilik, aqliy zaiflik.

O‘zbekiston Respublikasida nogiron bolalar bilan bog‘liq tahlil va dastlabki baholash ishlari 1966 yilda boshlangan. Hozirgi kunda O‘zbekistonda 250000 ga yaqin turli ko‘rinishdagi nogiron bolalar (16 yoshgacha) ta’lim olish ehtiyojiga ega. Nogiron bolalar uchun ta’lim bilan birgalikda maxsus xizmatlar tashkil etish lozim. Ko‘zi ojizlar, kar va eshitish nuqsoniga ega bo‘lgan bolalar, poliyemiyelit bilan kasallanganlar, aqli zaif bolalar, nutqida nuqsoni bor va soqov bolalarga mo‘ljallangan 86 ta maxsus ta’lim va aralash maxsus muassasalar, Inklyuziv ta’limning asosiy maqsadi - yordamga muhtoj bo‘lgan bolalarga samarali bilim olish uchun sharoit yaratishdir.

Ushbu sharoitda yordamga muhtoj bolalarni integrasiyalash va reabilitatsiya qilish, har bir bolaning rivojlanish darajasini hisobga olgan holda ularga mos samarali inklyuziv talim turini tanlash lozim. YuNESKO markazi tomonidan «O‘zbekistonda inklyuziv ta’limni joriy etish bo‘yicha bog‘cha va o‘rta maktablarda tajribaviy guruhlar ochish» nomli loyiha qo‘llab-quvvatlandi va yaqin kunlarda amalga oshirilishi rejalashtirilmoqda. Loyihaning asosiy maqsadi nogiron bolalarda turfa xil malakalarni oshirish va ularning qobiliyatlarini barqaror rivojlantirish uchun sharoit yaratishdan iborat. Ta’lim tibbiy va ijtimoiy xizmat bilan birgalikda olib boriladi. Oila va maqallada ota-onalar uchun profilaktika hamda reabilitatsiya ishlari bo‘yicha o‘quv mashg‘ulotlari tashkil etiladi. Ota-onalar nogiron bolalarini tarbiyalash va ularning aqliy rivojlanishlarini rag‘batlantirish bo‘yicha pedagogik usullar, shuningdeq ularning mustaqil bo‘lishlari uchun tengdosh sog‘lom bolalar bilan muloqot qilishlari bo‘yicha o‘qitiladilar. Loyiha to‘qqiz bosqichdan iborat bo‘lib, har bir bosqich quyidagi faoliyatlarni qamrab oladi:

Eshitish qobiliyati past bo‘lgan bolalar eshitish qobiliyatining buzilishi (konduktiv, sensonevral va aralash), buzilish sodir bo‘lgan vaqtga (nutqni shakllantirish boshlanishidan oldin yoki nutq allaqachon shakllangan bo‘lsa) (eshitish halokati, bir daraja yoki boshqa darajada ifodalangan va karlik) darajasida farqlanadi. Bundan tashqari, ushbu toifadagi bolalar qo‘shimcha kasalliklarga ham ega bo‘lishi mumkin. Eshitish qobiliyati past bo‘lgan bolalarning uchta asosiy toifasi mavjud: kar, eshitish qobiliyati zaif va kech eshitish. Kar bolalar chuqur, doimiy ikki tomonlama eshitish qobiliyatiga ega, ular irsiy, tug‘ma yoki erta bolalikda nutqni o‘zlashtirishdan oldin olinishi mumkin. Ular nutq hajmining nutqini sezmaydilar va maxsus (tuzatish) ta’limsiz og‘zaki nutq rivojlanmaydi. Eshitish apparati yoki Koklear implantlardan foydalanish ularning nutqini rivojlantirish uchun zaruriy shartdir. Biroq, eshitish asboblari yoki implantlardan foydalanganda ham, ular boshqalarning nutqini idrok etish va tushunishda qiyinchiliklarga duch kelishadi. Eshitish qobiliyati zaif bolalarda turli darajadagi eshitish qobiliyati buzilgan (yengil, mo‘tadil, muhim va og‘ir), ya’ni nutqni

pichirlash nutqini tushunishda kichik qiyinchiliklardan tortib, nutq hajmining to’liq tushunilmasligiga qadar cheklangan. Ular mustaqil ravishda, hech bo’lmaganda minimal darajada, so’z birikmalarini to’plashlari va og’zaki nutqni o’zlashtirishlari mumkin. Biroq, bu bolalar maxsus tashkil etilgan, tuzatish va rivojlanish jarayonida eng yaxshi natijaga erishadilar. Eshitish vositalaridan foydalanish zarurati va tartibi mutaxassislar tomonidan belgilanadi (surdolog va surdopedagog). Kechikkan bolalar bu har qanday kasallik yoki travma tufayli eshitish qobiliyatini yo’qotgan bolalar, ular nutqni o’zlashtirganlaridan keyin, ya’ni ikki-uch yoshli va undan keyingi yoshda. Eshitish qobiliyati har xil umumiy, karlikka yaqin yoki eshitish qobiliyati zaif odamlarda kuzatiladi. Asosiy vazifa ularning nutqini saqlab qolish va uni yanada rivojlantirishdir.

Hayotining birinchi yilida eshitish qobiliyati past bo’lgan bolalarda eshitish inikosining rivojlanishida kechikish belgilari mavjud: eshitish konsentratsiyasi qayd etilmagan yoki zaif ifodalangan; tovush manbasini izlash yo’q (uch oylik hayotdan keyin). Bola onaning ovozigga javob bermaydi; olti oydan keyin u qichqiriq va ovozli modulyatsiyaga ega emas; u kattalarning ovozigga taqlid qilmaydi; to’qqiz oydan keyin bola unga murojaat qilgan nutqni tushunmaydi. Eshitish qobiliyati past bo’lgan bolalar og’zaki nutqni uchta usulda eshitish-vizual, eshitish, vizual tarzda qabul qilishadi. Bola ma’ruzachining yuzini va lablarini ko’rib, uni eshitish apparati Koklear implant yordamida "eshitganda" eng to’liq eshitish-vizual usul. Eshitish qobiliyati muqarrar ravishda kognitiv sohaning rivojlanishining turli xususiyatlariga olib keladi: vizual idrok kamroq hajmga ega, sekin sur’atda, noaniqlikda farq qiladi; e’tibor tarqatish, kommutatsiya qiyinchiliklari bilan tavsiflanadi; majoziy xotira og’zaki xotiradan yaxshiroq rivojlangan; tahlilning aqliy operatsiyalari sintezdan ustundir. Kar va eshitmaydigan maktabgacha yoshdagi bolalar faoliyatining asosiy turlarini shakllantirishda qiyinchiliklarga duch kelishadi. O’yinni rivojlantirishda eng aniq xususiyatlar.

Xulosa o’rnida shuni aytish joizki, maxsus treningsiz ular to’liq rivojlangan syujet-rolli o’yinni shakllantirmaydilar. Shaxsiy sohada, ayniqsa, yaqin kattalarga gipertrofik qaramlik, o’ziga shubha, qo’rquv ajralib turadi. Yangi sharoitlarga (notanish vazifalar, vaziyat, noma’lum odamlar) munosabat har xil shaklda bo’lishi mumkin: g’amxo’rlik, notanish odam bilan muloqot qilishdan bosh tortish, injiqlik va tajovuz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Грозная Н.С. Инклюзивное образование зарубежом. От мечты к реальности // Синдром Дауна XXI век.- 2011. № 1.- С. 34-41.
2. Ibragimov, X., & Sh, A. (2008). *Pedagogika nazariyasi (darslik)*. T.: Fan va texnologiya, 288.
3. Ибраимов Х.И. (2018). Креативность как одна из характеристик личности будущего педагога. *Наука, образование и культура*, (3 (27)), 44-46.
4. Хонимкулова, М.Х., Ибраимов Х.И. (2018). Необходимость изучения иностранных языков: теория и практика. *Вопросы науки и образования*, (27 (39)), 8083.
5. Ibragimovich I.K. (2020). Theoretical and methodological basis of quality control and evaluation of education in higher education system. *International journal of discourse on innovation, integration and education*, 1, 6-15.